

ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ В УКРАЇНІ

Розглянуто правові аспекти захисту прав осіб із психічними розладами в Україні. Встановлено, що нормативне забезпечення у сфері психіатричної допомоги потребує удосконалення механізму реалізації низки законів та нормативних актів, котрі стосуються захисту прав осіб із психічними розладами. Доведено, що виключення суспільством осіб із психічними захворюваннями з його повсякденного життя призводить до зниження у них самооцінки й обмежень у їхніх діях та правах.

Ключові слова: психічні розлади, психічні захворювання, психіатрична допомога, правове регулювання.

Постановка проблеми. Охорона психічного здоров'я є одним з пріоритетних напрямків соціальної політики держави і, зокрема, охорони здоров'я. Психічне функціонування різних груп населення розглядають як індикатор соціально-економічної ситуації в суспільстві. Саме тому важливим є правове регулювання охорони здоров'я, в тому числі у сфері психіатричної допомоги. Люди із психічними розладами посідають особливе місце в суспільстві, однаково як сама психіатрія, котра серед інших медичних наук і спеціальностей належить до тих напрямів медичної діяльності, які є найактуальнішими з позицій правового регулювання. Проблема надання допомоги людям із психічними захворюваннями заслуговує на особливу увагу і має охоплювати не лише медичну чи соціально-реабілітаційну складову, а й системний підхід при захисті їхніх юридичних прав.

Стан дослідження. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, сьогодні у світі близько 450 мільйонів людей страждають на психічні захворювання. В Україні на сьогодні зареєстровано понад 282 тисячі осіб із психічними розладами [8, с. 53]. Відповідно до статистичних даних, їх кількість серед населення становить 4–5%. Дещо вищим є рівень поширеності граничних станів психіки – до 20% [3]. У зв'язку з цим чимало досліджень останнім часом присвячують питанням діагностики та корекції психічних порушень у хворих. Так, у роботах Т. С. Чорної, Е. І. Кудинової, Л. В. Рахман, О. В. Широнова та інших висвітлено питання психотерапії при депресіях, шизофренії й інших

невротичних розладах [4; 6; 10]. Д. П. Слободянюк, А. Ю. Касьянова, В. В. В'юн опрацювали питання емоційного вигорання та зміни соціального інтелекту в осіб, які тривалий час працюють із людьми, що страждають на психічні розлади. Деякі роботи присвячено розробці реабілітаційних програм для психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння [7]. Л. В. Животовською, В. В. Ярим, О. А. Козаковим піднімаються питання щодо сімейного здоров'я та психосоціального стресу при наявності психічних розладів.

Водночас недостатньо уваги приділено питанням нормативно-правового забезпечення осіб, які страждають на психічні захворювання чи психічні розлади.

Метою роботи є розгляд законодавчої бази щодо захисту прав людей із психічними розладами.

Виклад основних положень. Люди із психічними розладами, як правило, відокремлюються від суспільства і перебувають або в лікувальних закладах, або вдома через неадекватність поведінки та підвищену агресивність. Вони є ізольованими від громадськості, а отже, обмеженими у контактах і правах. Слід зазначити, що не тільки суспільство уникає людей із проблемами психічного здоров'я, але і близька родина може намагатись відмежуватися від людини з розладами психіки, оскільки спілкування з нею буває обтяжливим та малоприємним [2]. Тому, будучи ізольованими від зовнішнього світу, такі люди не знають своїх прав і не можуть їх використовувати чи боротися за них. Також свою роль відіграє стан людей із психічними розладами, який не завжди дає змогу їм повною мірою адекватно оцінювати ситуації. Отже, з одного боку, особи із психічними захворюваннями повинні мати такі ж права і обов'язки, як і всі громадяни нашої країни, а з іншого, зважаючи на прояви хвороби, для них треба встановлювати певні правові обмеження чи правові преференції.

На сьогодні нормативно-правову базу психіатрії України складають:

- Конституція України (ст. 49);
- Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р.;
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року;
- Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.;
- Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.;
- Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про

інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Устименка) від 30 жовтня 1997 року (Офіційний вісник України, 1997, № 46, с. 126).

- Наказ МОЗ України «Про затвердження Інструкції про проведення обов'язкових попередніх і періодичних психіатричних оглядів» від 1 лютого 2002 р.;
- Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» від 8 жовтня 2001 р.;
- Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку про застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні діяння, у психіатричній лікарні із суворим наглядом» від 8 жовтня 2001 р.;
- Наказ МВС України і МОЗ України «Про затвердження Інструкції про порядок організації охорони приміщень і територій відділень судово-психіатричної експертизи та режиму тримання осіб, які перебувають під вартою і направлені на судово-психіатричну експертизу» від 4 листопада 1996 р.

Слід зауважити, що всі правові аспекти встановлення опіки та піклування над особами з психічними розладами та гарантії захисту їхніх майнових прав урегульовано Цивільним, Сімейним, Житловим та Цивільним процесуальним кодексами України.

Основним документом, який регулює надання психіатричної допомоги в Україні, є Закон України «Про психіатричну допомогу». Він визначає правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою виходячи з пріоритету прав та свобод людини і громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового і соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права і обов'язки фахівців, інших працівників, котрі беруть участь у наданні психіатричної допомоги [1].

Варто зазначити, що, згідно із ст. 13 цього Закону, особа госпіталізується до психіатричного закладу добровільно – на її прохання або за її усвідомленою згодою, за винятком лише таких обставин:

- коли особа вчиняє чи виявляє реальний намір вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих;
- коли особа неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

У таких випадках особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її згоди або без згоди її законного представника до ухвали суду, якщо її обстеження

або лікування можливі тільки в стаціонарних умовах, а психічний розлад є тяжким (ст.ст. 14, 16 Закону України «Про психіатричну допомогу»).

Згідно з Законом України «Про психіатричну допомогу», діагноз психічного розладу встановлюють відповідно до загально-визнаних міжнародних стандартів діагностики та Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті, прийнятих МОЗ України для застосування в Україні.

Діагноз психічного розладу не може базуватись на незгоді особи з існуючими в суспільстві політичними, моральними, правовими, релігійними, культурними цінностями або на будь-яких інших підставах, безпосередньо не пов'язаних із станом її психічного здоров'я.

Методи діагностики та лікування і лікарські засоби, дозволені МОЗ України, застосовують лише з діагностичною та лікувальною метою відповідно до характеру психічних розладів і їх не можна призначити для покарання особи, яка страждає на психічний розлад, або в інтересах інших осіб [9].

Трактуючи організаційно-правові гарантії у галузі психіатрії, слід зазначити, що, відповідно до законодавства (ст. 5 Закону України «Про психіатричну допомогу»), держава гарантує:

- фінансування надання психіатричної допомоги в обсязі, необхідному для забезпечення гарантованого рівня та належної якості психіатричної допомоги;
- безоплатне надання медичної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та безоплатне або на пільгових умовах забезпечення їх лікарськими засобами і виробами медичного призначення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- грошову допомогу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, малозабезпеченій особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, – на догляд за ним у розмірі 10 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатної особи;
- надання у державних та комунальних психіатричних закладах безоплатної діагностичної, консультативної, лікувальної, реабілітаційної допомоги в амбулаторних і стаціонарних умовах;
- здійснення всіх видів експертизи психічного стану особи;
- захист прав, свобод і законних інтересів осіб, які страждають на психічні розлади;

- вирішення в установленому законом порядку питань опіки та піклування щодо осіб, які страждають на психічні розлади;
- соціально-побутове влаштування інвалідів та осіб похилого віку, які страждають на психічні розлади, а також догляд за ними;
- здобуття безоплатно відповідної освіти особами, які страждають на психічні розлади, у державних та комунальних навчальних закладах;
- встановлення обов'язкових квот робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях для працевлаштування інвалідів внаслідок психічного розладу в установленому законом порядку [1].

Законодавче забезпечення прав осіб, які страждають на психічний розлад, детально регламентовано у ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу». Особи, яким надається психіатрична допомога, мають права і свободи громадян, передбачені Конституцією України та законами України. Обмеження їх прав і свобод допускається лише у випадках, передбачених Конституцією України, відповідно до законів України. Особи, яким надається психіатрична допомога, можуть піклуватися про захист своїх прав та свобод особисто або через своїх представників у порядку, встановленому Цивільним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України та іншими законами України [1].

Ця норма чітко визначає права осіб, яким надається психіатрична допомога, а також права осіб під час перебування у психіатричному закладі. Рішення про обмеження прав осіб, яким надається психіатрична допомога, фіксують у медичній документації із зазначенням строку його дії, і воно може бути оскаржено у суді.

Висновок. Нормативне забезпечення у сфері психіатричної допомоги є достатньо розвинутим. Водночас залишаються недосконалими механізми реалізації деяких законів і нормативних актів, що стосуються захисту прав осіб із психічними розладами. Саме це ускладнює процес правового регулювання сфери психіатричної допомоги.

Не менш важливим є те, що суспільство виключає людей із психічними розладами зі свого повсякденного і звичного життя. Відповідно, це обмежує їхню здатність отримати роботу, мати безпечне місце для життя, медичне обслуговування, сім'ю, друзів, бути повноцінною частиною суспільства чи будь-якої соціальної групи.

Через соціальне виключення, як наслідок стигматизації і дискримінації, люди із проблемами ментального здоров'я ще більше пригнічуються. У них знижується самооцінка, посилюється самотимга, вони стають ще більше обмеженими у своїх діях і правах, оскільки не знають їх або, знаючи, перестають використовувати чи боротися за

них – у міру ігнорування громадськістю інтересів осіб із психічними розладами.

1. Про психіатричну допомогу: Закон України станом на 22 лютого 2000 р. // Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. в-во, 2000. – 143 с.
2. Інноваційні моделі соціальних послуг. Проекти Українського фонду соціальних інвестицій / ред. Н. М. Шкуратова. – Т. 2. – К.: УФСІ, 2007. – 159 с.
3. Коротенко А. Специфіка юридичного захисту психічно хворих / А. Коротенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://urapsychiatry.org.ua/articles/ZahystPsychichHvoryh.pdf>.
4. Кудинова Е. И. Особенности психотерапевтической коррекции эмоциональных нарушений у больных с паническими расстройствами / Е. И. Кудинова // Медицинская психология. – 2015. – Т. 10. – № 3. – С. 76–78.
5. Пішель В. Я. Методичні аспекти розробки диференційованих реабілітаційних програм для хворих на шизофренію, які вчинили суспільно небезпечні діяння / В. Я. Пішель, А. М. Кушнір, М. Ю. Полив'яна // Медицинская психология. – 2015. – Т. 10. – № 2. – С. 57–61.
6. Рахман Л. В. Аугментація атиповими нейролептиками як нова стратегія в лікуванні терапевтично резистентних депресій / Л. В. Рахман // Медицинская психология. – 2015. – Т. 10. – № 2. – С. 68–72.
7. Слободянюк Д. П. Взаємозв'язок клініко-психологічних та психо-соціальних чинників в генезі соціальної дезадаптації у молоді / Д. П. Слободянюк // Медицинская психология. – 2015. – Т. 10. – № 1. – С. 26–29.
8. Соціальна робота: робота з конкретними групами клієнтів / за ред. Т. В. Семигіна, І. М. Грига. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2004. – 166 с.
9. Стеценко С. Г. Медичне право України: підручник / за заг. ред. С. Г. Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.
10. Черная Т. С. Клиника, диагностика и принципы психотерапии тревожно-фобических расстройств / Т. С. Черная // Медицинская психология. – 2015. – Т. 10. – № 3. – С. 83–86.

Сибирная Р. И., Сибирный А. В. Защита прав лиц с психическими расстройствами в Украине

Рассмотрены правовые аспекты защиты прав лиц с психическими расстройствами в Украине. Установлено, что нормативное обеспечение в сфере психиатрической помощи требует усовершенствования механизма реализации ряда законов и нормативных актов, которые касаются защиты прав лиц с психическими расстройствами. Доказано, что исключение обществом лиц с психическими заболеваниями из его повседневной жизни приводит к снижению у них самооценки и ограничению в их действиях и правах.

Ключевые слова: психические расстройства, психические заболевания, психиатрическая помощь, правовое регулирование.

Sybirna R. I., Sybirnyi A. V. Protection of rights of individuals with mental disorders in Ukraine

People with mental disorders are usually separated from society and are either in hospitals or at home because of inadequate behaviour and increased aggression. They are isolated from society and, therefore, they are limited in their contacts and rights. It should be noted that society not only avoids people with mental health problems, but close family may seek to distance themselves from the person with mental disorders, as contact with such a person is burdensome and had a nice. Therefore, being isolated from the outside world, these people do not know their rights and can not use them or fight for them. Also of great importance is the status of people with mental disorders, which may not allow them to fully assess the situation adequately. Regulatory support in the field of mental health care is developed enough. However, the mechanisms are imperfect implementation of a number of laws and regulations relating to the protection of the rights of persons with mental disorders. This complicates the process of legal regulation of mental health care. Equally important is that society excludes people with mental disorders from their everyday life. Accordingly, it limits the ability of people with mental disabilities to get a job, to have a safe place to live, health care, family, friends, to be a full part of society or any social group. Because of social exclusion, as a result of stigmatization and discrimination people with mental health problems are even more depressed. They have reduced self-esteem, they are more limited in their actions and their rights, because they do not know them or can't fight for them, as a society ignore the interests of people with mental disorders.

Key words: *mental disorders, mental illness, mental health care, legal regulation.*

Стаття надійшла 15 квітня 2016 р.

УДК 271.22

М. В. Сивак

**РЕЛІГІЙНО-СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ
ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНОГО РОЗУМІННЯ ШЛЮБУ**

Здійснено аналіз шлюбу у площині християнського світогляду як Таїнства у стосунках, що складаються між чоловіком і жінкою й освячуються Церквою. На основі настанов отців Церкви, богословських та релігійно-філософських праць розкрито еклезиологічний аспект шлюбу, виокремлено його базовий моральний і християнський фундамент. Акцентовано на виховному значенні еклезиологічного підходу до шлюбу на основі християнських цінностей та його ролі в духовному оздоровленні українського суспільства.

Ключові слова: *еклезіологія, Таїнство, Церква, християнський шлюб, цивільний шлюб, християнська родина.*